

Batılı Kolonyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi

Impact of Western Colonial Powers
on 1994 Rwandan Genocide

Öncel SENCERMAN*

Öz

1994 Ruanda Soykırımı, Nazi Almanyası'nda gerçekleştirilen Yahudi Soykırımından sonra dünya tarihinde en büyük ikinci soykırımdır. 1994 yılında 100 gün gibi çok kısa bir süre içinde yaklaşık bir milyon Tutsi ile muhalif ve ılımlı Hutu vahşice katledilmiştir. Tutsileri hedef alan Ruanda Soykırımı planlı ve sistematik bir soykırım olmakla beraber etnik ayrışma ve kine dayanmaktadır. Soykırımın ardında etnik, siyasi, sosyolojik, ekonomik ve psikolojik nedenler gibi pek çok sebep yatmaktadır. Batılı kolonyel güçler, koloni döneminde Ruanda'da etnik kimliklerin ortaya çıkmasına ve etnik ayrışmanın artmasına neden olmuştur. Bu makalenin amacı, Batı tarafından yaratılan etnik ayrışmanın sonunda ortaya çıkan soykırımı Belçika ve Fransa gibi Batılı kolonyel güçlerin etkisini ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası toplumun soykırımı karşı tepkisizliğini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: 1994 Ruanda Soykırımı, Etnik Ayrışma, Frankofon Afrika.

35

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 9

Sayı: 18

* Uzman, Dış İlişkiler Koordinatörü, Dış İlişkiler Ofisi, Adnan Menderes Üniversitesi, E-posta: oncelsen@gmail.com.

Abstract

1994 Rwandan Genocide is the second biggest genocide in the world, after the Jewish Holocaust. Approximately one million Tutsi and opponent and moderate Hutu were savagely slaughtered in a very short time span of 100 days in 1994. Rwandan Genocide targeting Tutsi people is a planned and systematic one based on ethnic segregation and hatred. Many reasons such as ethnical, political, sociological, psychological and economic ones underlie the Rwandan Genocide. Western Colonial Powers provoked ethnic identities and helped ethnic segregation to increase in Rwanda during the colonial time. The aim of this article is to evaluate the impact of the Western Colonial Powers such as Belgium and France on the genocide which occurred as a consequence of the ethnic segregation created by the West and the inaction of the international community, mainly the United Nations, towards the Rwandan Genocide.

Key Words: *1994 Rwandan Genocide, Ethnic Segregation, Francophone Africa.*

36

Security
Strategies
Year: 9
Issue: 18

Giriş

Afrika kıtası, insanlığın doğduğu yer olarak kabul edilse de insanlık suçlarının yoğun bir şekilde işlendiği bir kıta olagelmıştır. Afrika kıtasında, özellikle Sahraaltı Afrika'da, diğer yaygın adıyla Kara Afrika'da işlenen insanlık suçları, dünya toplumu tarafından çoğu zaman kabile çatışmalarının ve müzminleşmiş iç savaşların bilindik, olağan ve alışılmış bir parçası olarak görülmüştür. 1994 yılında, popüler basın Ruanda'daki soykırımı etnik gruplar arasındaki bir kabile savaşı olarak tanımlamıştır.¹ Batı basınında o yıllarda sıklıkla rastlanan bu tanım, Batı'nın Ruanda'daki ya da çıkarları dışında kalan dünyanın herhangi bir yerindeki insanlık suçlarına

¹ Philip Verwimp, "Machetes and Firearms: The Organization of Massacres in Rwanda", *Journal of Peace Research*, Vol: 43, Issue:1, Year: 2006, p. 5.

karşı duruşunu ve tepkisizliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ruanda'da 1994 yılında yaklaşık 100 gün gibi çok kısa bir sürede gerçekleştirilen soykırım II. Dünya Savaşı'ndaki Yahudi Soykırımı'ndan 50 yıl sonra gerçekleştirilen en büyük sistemli ve planlı soykırımdır. Ruanda'daki soykırımda bir milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. 1994'teki soykırım Ruanda tarihinde ilk değildir. Koloni döneminin sonlanmasına yakın Hutular tarafından gerçekleştirilen 'Sosyal Devrim' sonrasında azınlığı oluşturan Tutsiler, ilk kez Hutular tarafından katledilmişlerdir. 1959 yılından 1966 yılına kadar Hutular, yüzyıllardır hüküm süren Tutsi monarşisini devirmiş; 20.000 ile 100.000 arasında Tutsi katledilmiş ve İngiliz filozof Bertrand Russell bunu Nazilerin Yahudileri katletmesinden beri tanık olunan en korkunç ve en sistematik katliam olarak tanımlamıştır.² Yahudi Soykırımı'nda olduğu gibi, dünya toplumu çeşitli nedenlerden dolayı Ruanda'daki soykırıma karşı sessiz kalmıştır. Bu sessizlik ve tepkisizliğin altında çok farklı nedenler yatmaktadır. Bunlardan en önemlisi Batı'nın, özellikle Fransa ve Belçika gibi Batılı kolonyel güçlerin, soykırıma doğru atılan adımlardaki doğrudan ya da dolaylı etkisidir. Uluslararası toplum çok kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilen soykırıma arzu edilen tepkiyi gösterememiş, sessizliğini son ana dek korumuştur. Bu tepkisizlik, soykırımın önünde bir engel ya da caydırıcı bir etmen olmadan rahatlıkla gerçekleştirilmesine dolaylı bir şekilde de olsa imkan tanıyarak gerekli ortamı hazırlamıştır.

Soykırım öncesi tarihsel sürecin ele alındığı birinci bölümde, Ruanda'da geçmişte olduğu gibi bugün hâlâ varlık gösteren etnik unsurların birbirleriyle olan mücadelelerine ve etnik ayrışmanın ortaya çıkmasına tarihsel süreç içerisinde Batı'nın ve kilise gibi Batı kökenli unsurların ne derecede etkide bulunduğu incelenecektir. Tarihsel süreç; koloni öncesi dönem, koloni dönemi

² Stephen D. Goose ve Frank Smyth, "Arming Genocide in Rwanda", *Foreign Affairs*, Vol: 73, Issue: 5, Year: 1994, p. 88.

ve koloni sonrası dönem başlıkları altında incelenecektir. İkinci bölümü takip eden bölümlerde Ruanda Soykırımı'nın organizasyonu, bu organizasyonda Batı'nın etkisi ve soykırımı karşı Batı'nın tepkisi incelenerek soykırım sonrası Ruanda'daki ortam, soykırım sorumlularının yargılanması, iç siyasi gelişmeler, ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişim gibi konular değerlendirilecektir.

I. Soykırım Öncesi Tarihsel Süreç

Ruanda Soykırımı öncesi tarihsel süreci üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bu süreçler Ruanda'nın bağımsız bir monarşi olarak var olduğu koloni öncesi dönem; önce Almanya, sonra Belçika koloni idaresi altında geçen koloni dönemi ve 1960'larda bütün Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketleriyle başlayan koloni sonrası dönemdir.

A. Koloni Öncesi Dönem

Almanya'nın 19. yüzyılda Ruanda'ya girişinden önceki Ruanda tarihi pek iyi bilinmemektedir.³ Koloni öncesi Ruanda, hâlâ daha gizemini korumaktadır; çünkü Ruanda'nın tarihi ancak efsanelerde ve şiirlerde tekrar edilmektedir.⁴ Tarihçiler, Ruanda'nın bilinen ilk sakinlerinin günümüzdeki Twalarm avcı toplayıcı ataları olan pigmeler olduklarını düşünmektedir.⁵ M.S. 1000 yılı civarında *Bantu* dilini konuşan, çiftçi Hutular Ruanda'ya büyük olasılıkla doğudan girmişler ve tepeleri temizlemek suretiyle buralara yerleşmeye başlamışlardır. Ruanda'ya ilk kez giden kaşiflerin dikkatini çeken üç etnik gruptan biri olan Tutsiler 11. ve 15. yüzyıllar arasında büyük olasılıkla Etiyopya'nın güneyinden Ruanda'ya giriş yapana dek, Hutular, Twalardan sayıca üstün olduklarından Ruanda'da hakim nüfus olarak varlık göstermişlerdir.⁶ Sığır

³ Paul J. Magnarella, "The Background and Causes of the Genocide in Rwanda", *Journal of International Criminal Justice*, Vol: 3, Issue: 4, Year: 2005, p. 802.

⁴ Linda Melvern, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books, Londra-2000, p. 7.

⁵ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 802.

⁶ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 802.

yetiştiricisi Tutsiler, açlık ve kuraklık yüzünden kuzeyden birbirini takip eden göç dalgaları halinde Ruanda'ya gelmişlerdir.⁷ Sığır çobanı olan Tutsiler, Hutu çiftçilerine göre daha saldırgan ve askeri açıdan daha düzenli olduklarından toplam nüfusun ancak %10 ilâ %14'ünü teşkil etmelerine karşın Ruanda'nın büyük kısmını kolaylıkla ele geçirerek hakimiyetlerini kurmuşlardır.⁸

Afrika kıtasındaki ülkelerin çoğunluğundan farklı olarak, Almanya ve Belçika koloni dönemlerinden önce Ruanda topraklarında güçlü bir krallık vardı.⁹ *Mwami* adı verilen krallar toprak, hayvanlar ve insanlar dâhil her şeyin sahibiydi.¹⁰ Ruanda'da *Mwami*, danışmanlar konseyi, kraliçe ve konseyden oluşan bir yönetim vardı; krala ait olan topraklar eyaletlere bölünmüştü ve bu eyaletler kralın temsilcisi olan askerlerce (şefler) yönetilmekteydi.¹¹

B. Koloni Dönemi

1. Almanya Kolonisi 1894-1914

Diğer Afrika ülkeleriyle kıyaslandığında, Ruanda'ya misyonerler ve koloni güçleri çok geç girmişlerdir. Ruanda'da misyonerlik faaliyetlerinin ancak 20. yüzyıl başlarında başladığı bilinmektedir. Avrupalılar 20. yüzyılın başında Ruanda'ya geldiklerinde, Ruandalıların fikirleri ve uygulamaları üzerinde derin etki yaratacak olan ırkçılıklarını da beraberlerinde getirmişlerdir.¹²

Ruanda'nın bir Alman kolonisine dönüşmesinde 1894 yılında Alman kaşif Kont von Götzen'in gezisi birinci adımı meydana getirmektedir. Bu gezi sırasında Alman kaşif von Götzen, güçlü bir

⁷ Peter Uvin, "Prejudice, Crisis, and Genocide in Rwanda", *African Studies Review*, Vol: 40, Issue: 2, Year: 1997, p. 92.

⁸ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 802.

⁹ Ebru Ç. Öztürk, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2011, s. 67.

¹⁰ Linda Melvern, 2000, a.g.e., p. 7.

¹¹ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 67.

¹² Alison Des Forges, "The Ideology of Genocide", *A Journal of Opinion*, Vol: 23, Issue: 2, Year: 1995, p. 44.

monarşinin ülkede hüküm sürdüğünü ve ülke nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturan Tutsilerin Hutu çoğunluğu üzerinde hakimiyet kurduklarını fark etmiştir.¹³ Almanya, şimdiki Burundi'yi de içine alan toprakları Ruanda-Urundi adıyla kolonileştiren ilk devlettir.¹⁴ Almanya, 1894'ten I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Alman Doğu Afrikasının bir parçası olarak Burundi ile birlikte Ruanda'ya ve günümüzdeki Tanzanya'nın batısına hâkim olmuştur; ancak Almanlar mevcut Tutsi kralı ve şefleri aracılığıyla Ruanda'ya dolaylı bir şekilde yönetmeyi tercih etmişlerdir.¹⁵ Almanya, I. Dünya Savaşı'na kadar süren hâkimiyeti esnasında Ruanda'nın sosyal ve idari sisteminde büyük değişiklikler yapmamış, kuzeybatı bölgesinde çıkan ayaklanmaları bastırmak suretiyle merkezi gücün pekiştirilmesine yardımcı olmuştur.¹⁶

2. Belçika Kolonisi 1914-1945

I. Dünya Savaşı'nın ardından Alman Doğu Afrikasının batısındaki ülkeler olan Ruanda ve Burundi, Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçika'ya verilmiştir.¹⁷ Belçika, dolaylı yoldan yönetim tarzını devam ettirmiş, *Mwami* aracılığıyla Ruanda'ya hükmetmiş, Tutsilerin gücünü daha da artırarak kuzeydeki varlığını sağlamlaştırmıştır.¹⁸ Belçika, mandası altındaki Ruanda'dan kazanç sağlamak adına pek çok tarımsal proje ve altyapı çalışması (kahve üretimi, dağlık arazinin taraçalandırılması, yol yapımı, demiryolu hatlarının inşası ve bakımı vs.) hazırlamıştır.¹⁹ Belçika, Almanya'nın tersine, ekonomiden mimariye sosyal ve siyasi yapıda derin izler bırakmıştır.²⁰

¹³ Martin Plaut, "Rwanda – Looking beyond the Slaughter", *The World Today*, Vol: 50, Issue: 8/9, Year: 1994, p. 149.

¹⁴ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 68.

¹⁵ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 806.

¹⁶ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 68.

¹⁷ Linda Melvern, 2000, a.g.e., p. 9.

¹⁸ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

¹⁹ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 807.

²⁰ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 68.

Vatandaşların etnik kökenlerini gösteren kimlik kartları, Hutuların büyük çoğunluğunun zorunlu üretime ve zorunlu işçiliğe zorlanması, öte yandan Tutsilerin idari görevlere ve yönetici konumlara getirilmesi, modern hayatın parçası olan eğitim ve iş imkanlarına ayrıcalıklı erişimlerinin sağlanması gibi Belçika koloni döneminde gerçekleştirilen bazı uygulamalar; aynı dili paylaşan Hutular ve Tutsiler arasındaki çift taraflı ayrışmanın artmasına ilk kez neden olan uygulamalardır.²¹ Buckley-Zistel; Hutu, Tutsi ve Twa etnik grupları Alman ve Belçikalı kolonicilerin varışından çok önce var olmuşlarsa da Avrupalı kolonicilerin antropolojik bilgileriyle bu grupların etnik kimliklere dönüştürülerek zaman içinde kutuplaştırıldıklarını ve kimliklerinin siyasallaştırıldığını iddia etmektedir.²² Belçika koloni idaresinin pek çok müdahalesi etnik aidiyeti pekiştirmiş ve alevlendirmiş ve en sonunda etnik gruplardan siyasi kategoriler oluşturmayı başarmıştır.²³ 1920’li yıllarda, ‘Hamitik Hipotez’ bağlamında, Belçikalılar Katolik kilisesinden de destek alarak Tutsileştirme politikasına girişmişlerdir. Mamdani, hem ideolojik hem de kurumsal bir süreç olan Tutsileştirme politikasını ve Tutsilerden bir ırk yaratılmasını koloni idaresi ve kilisenin ortaklaşa bir etkinliği olarak kabul etmektedir.²⁴

1920’li ve 1930’lu yıllarda Avrupa’daki faşizm ve ırkçılık davasından koloniler de nasibini almış; ırk kökenlerini belirlemek üzere Ruanda’da kafatası ölçümleri gerçekleştirilmiştir. 1933’te Belçika idaresi nüfus sayımı yapmış ve nüfusu Hutu, Tutsi ve Twa olarak üçe ayırmışlar; herkesi sayıp boylarının, burunların

²¹ Catherine Newbury, “Background to Genocide: Rwanda”, *A Journal of Opinion*, Vol: 23, Issue: 2, Year: 1995, p. 12.

²² Susanne Buckley-Zistel, “Dividing and uniting: The use of citizenship discourses in conflict and reconciliation in Rwanda”, *Global Society*, Vol: 20, Issue:1, Year: 2006, p. 103.

²³ Filip Reyntjens, “Rwanda: Genocide and Beyond”, *Journal of Refugee Studies*, Vol: 9, Issue: 3, Year: 1996, pp. 243-244.

²⁴ Mahmood Mamdani, *When the victims become killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, Princeton-2002, pp. 87-88.

uzunluğunu ve gözlerinin şekillerini ölçmüşlerdir. Koloni idaresinin gerçekleştirdiği nüfus sayımından sonra her bir Ruandalı sınıflandırılarak kendilerine kimlik kartları dağıtılmıştır.²⁵ Hutulara hiçbir şekilde siyasi sorumluluk verilmemiş ve kilise tarafından da desteklenen bu politika Tutsilerin yönetici, Hutuların ise sadık kullar olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır.²⁶ Kalkınma için başlatılan zorunlu işçilikle birlikte Hutulara yönetimden ve siyasi kademelerden el çektiler Tutsilerin Ruanda'nın esas sahibi ve yöneticisiymiş gibi gösterilmesi, Hutu-Tutsi ayrışmasını hızlandıran en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu etnik ayrışmada Belçika koloni idaresinin yanı sıra Hıristiyan kilisenin oynadığı rol büyüktür. 1920'lerde misyonerler, elitlerin Hıristiyanlaştırılmasını başlattıklarında siyasi liderlerin gönlünü kazanmanın yanı sıra Katolik adayların şef olarak seçilmesi desteklenmiş ve 1931'de 'Beyaz Babalar' Kral Musinga'nın tahttan indirilerek yerine Katolik oğlunun geçirilmesinde önemli rol oynamıştır.²⁷

3. Belçika BM Vesayeti, 1945-1962

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletleri 1945 yılında oluşturulan BM Şartı'nda koloni ülkelerinde yaşayan insanlara özgürlük, adalet ve koruma sözü verdiğinde, Ruanda konusuna müdahil olmuş, koloni altında yaşayan insanların bağımsızlığa adım atışını denetleyecek bir kurum olan Vesayet Konseyi adı verilen özel bir konsey oluşturulmuş ve böylelikle Ruanda, Milletler Cemiyeti mandasından BM Vesayet Bölgesi altına sokulmuştur.²⁸ Bu dönemde artan demokrasi hevesi Belçikalıların düşüncesini değiştirmeye başlamıştır.²⁹ Değişen ortama ve uluslararası toplumun gerektirdiklerine uyum sağlamak isteyen Belçika koloni idaresi

²⁵ Linda Melvern, 2000, a.g.e., pp. 10-11.

²⁶ Filip Reyntjens, 1996, a.g.m., p. 244.

²⁷ Timothy Longman, "Church Politics and the Genocide in Rwanda", *Journal of Religion in Africa*, Vol: 31, Fascicule: 2, Year: 2001, p. 168.

²⁸ Linda Melvern, 2000, a.g.e., p. 11.

²⁹ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

keskin bir dönüş yaparak demokrasiyi yaymak için Tutsiler karşısında hâlihazırda etnik ayrımcılığa ve sınıflandırmaya tabi tutulmuş Hutuları desteklemiş; onların demokratik ülke yönetiminde söz sahibi olmalarının yolunu açacak faaliyetlerde bulunmuştur. Demokratik heveslerin yanı sıra, 1950’li yıllarda demokrasi ve dekolonizasyon yönündeki uluslararası baskı da Hutuların desteklenmesine yönelik politikalara yönelik olarak hem koloni idaresinde hem de Katolik kilisesinde değişiklikler meydana getirmiştir.³⁰ Koloni döneminin sonundaki dönüm noktası, BM misyonu ziyaretinden çok kısa bir süre önce, 1957 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir: Tutsi yöneticiler, gücün ivedi bir şekilde kendilerine teslim edilmesini dile getiren bir ‘Görüş Bildirisi’ yayımlamışlar ve hemen akabinde bir grup Hutu, ‘Bahutu Manifestosu’ olarak bilinen ve ilk defa açıkça Tutsilerin sahip oldukları ayrıcalıkları hedef alan ve Hutulara bazı haklar talep eden bildiriye yayımlamışlardır.³¹ Bahutu Manifestosu’ndan sonra siyasi hayatta ufak çaplı bir canlanma ve değişiklik meydana gelmiştir. Siyasi aktivistler, Hutu ve Tutsi yanlısı ve birleştirici partiler kurmuşlardır.³² Değişen ortamda Katolik kilisesinin de tavrı değişmiş, kilise okulları önceleri sadece Tutsi elit tabakasını desteklemişken şimdi kapılarını Hutu öğrencilerine de açarak demokratik idealleri daha çok teşvik etmiştir.³³

4. Sosyal Devrim

Demokrasi dalgası ve uluslararası baskı neticesinde Hutular ve Tutsiler arasında gerilen ipler, Bahutu Manifestosu’nun ardından kopmaya başlamış ve Belçika koloni idaresi ile kiliseyi arkasına alan Hutular siyasi alanda iyice güçlenmeye başlamışlardır. Hutuların siyasi alanda kazandığı güç, siyasi iktidar taleplerini

³⁰ Eric James, “Media, genocide and international response: another look at Rwanda”, *Small Wars and Insurgencies*, Vol: 19, Issue: 1, Year: 2008, p. 91.

³¹ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

³² Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 809.

³³ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

artırarak devrime giden yolu açmıştır. Peter Uvin, 1958-1962 yılları arasında Katolik eğitimi almış ufak bir Hutu grubunun Ruanda'daki monarşiye son verdiğini ve sosyal devrimin ülkeyi terk eden kolonicilerin göz yumması değil; kabullenmesi altında gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Uvin'e göre, devrim üç aşamada gerçekleşmiştir: Birinci aşama, 1959 yılının sonlarında bazı vilayetlerde gerçekleştirilen Tutsi karşıtı şiddet ve ufak çaplı katliamlardır. İkinci aşamada, 1960 ve 1961 yılları arasında parlamento seçimleri radikal bir Tutsi karşıtı olan *Parmehutu* partisinin büyük zaferiyle sonuçlanmış ve daha önceden ülkede gücü elinde tutan pek çok Tutsi ülkeyi terk etmiştir. Üçüncü aşamadaysa, 1961 ve 1964 yılları arasında, mülteci Tutsiler Burundi ve Uganda'dan ufak gerilla saldırıları düzenleyerek askeri güce geri gelmeye teşebbüs etmişler; bu saldırılar Ruanda'da masum birçok Tutsi'nin sistemli bir şekilde öldürülmesine neden olmuştur.³⁴

1959 Sosyal Devrimi, Ruanda tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Devrim ayrıcalıklı Tutsi elit tabakasının sahip olduğu devlet egemenliğinin sonunu işaret etmektedir.³⁵ 1960 yılından itibaren koloni yöneticileri Tutsi şeflerini Hutular ile değiştirmeye başlamışlar ve yeni atanan şefler Hutuların kontrol altına aldığı tepelerde yaşayan Tutsilere karşı ayrımcılık kampanyası yürütmeye başlamışlardır.³⁶ Koloni idaresi, bu ayrımcılığı uygulayan organlardan biri haline gelmiştir. Mukimbri'nin Kibungo vilayet kayıtlarından elde ettiği bilgiye göre, Kibungo'nun Belçikalı idarecisi 1950'li yıllarda başlayan bu dışlama hareketinin bir neticesi olan tehcir ve göçü teşvik etmiş; hatta toplum kenseylerinden men edilen kişiler ve onların aileleri olan

³⁴ Bkz. Peter Uvin, "Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence", *Comparative Politics*, Vol: 31, Issue:3, Year: 1999, p. 256.

³⁵ Catharine Newbury ve David Newbury, "A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda", *Canadian Journal of African Studies*, Vol: 33, Issue: 2/3, Year: 1999, p. 297.

³⁶ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 809.

göçmenlerin masraflarını karşılamıştır.³⁷ 1957 yılından itibaren ülkede güç dengeleri tersine dönmüş ve bağımsızlık elde edilene kadar Hutular seçimlerde büyük çoğunluk elde etmişler ve ülkenin kontrolünü ele geçirmişlerdir.³⁸

C. Koloni Sonrası Dönem

Koloni sonrası dönem, Ruanda'nın vesayet rejimi altında yönetilen diğer ülkelerle birlikte bir üçüncü dünya ülkesi olarak uluslararası politikaya adım attığı; Sosyal Devrim'den beri baş gösteren etnik iç çatışmalarla birlikte bir iç savaşa ve ekonomik kalkınma hayalleriyle borç ve ekonomik istikrarsızlık bataklığına sürüklendiği; soykırımı giden yolda kılıçların bilendiği bir dönemdir. Batının etkisi açısından değerlendirildiğinde, bu dönemin koloni döneminden pek farklı olduğu ileri sürülemez. Bu dönem, sadece Belçika gibi koloniyel bir gücün değil, aynı zamanda II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yenedünya düzeninde kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla Fransa, ABD ve Birleşik Krallık gibi Batılı büyük güçlerin Ruanda siyasetine ve toplumsal hayatına bir şekilde müdahil olduğu bir dönem olmuştur.

Koloni idaresinin son bulması ve siyasi iradenin Hutulara geçmesiyle Ruanda'da yeni bir dönem başlar. Yüzyıllardır kendi topraklarında Tutsi monarşisi altında ikinci sınıf bireyler olarak yaşamış Hutular artık egemendir ve siyasi iradeyi ellerinde bulundurmaktadır. Hutular, artık Tutsilere, yabancı ve kolonicilerden daha işgalci bir halk gözüyle bakmaktadır. Böylesi bir ortamda bağımsızlığını ilan eden Ruanda'daki koloni sonrası tarihsel süreci üç farklı dönemde incelemek mümkündür: I. Cumhuriyet Dönemi, II. Cumhuriyet Dönemi ve İç Savaş Dönemi (Ekim 1990). Batı'nın etkisi, koloni döneminin anlatıldığı bölümde olduğu gibi, aşağıdaki

³⁷ Jean Mukimbri, "The Seven Stages of the Rwandan Genocide", *Journal of International Criminal Justice*, Issue: 3, Year: 2005, pp. 830-832.

³⁸ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

bölümlerde de tarihsel süreç içerisinde irdelenecektir.

1. Birinci Cumhuriyet Dönemi

1962 yılında Ruanda bağımsızlığını ilan ederek ilk defa seçimlere girmiştir. Seçimler sonucunda Tutsilere karşı sertlik yanlısı politikalarıyla tanınan Kayibanda başa geçmiştir. Bağımsızlıkla başlayıp seçimlerle devam eden ve Tümgeneral Habyarimana'nın 1973 yılında gerçekleştirdiği darbeye dek geçen bu dönem, I. Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde koloni döneminin aksine yönetici elit tabakayı Hutular oluşturmuştur.

I. Cumhuriyetin ilk yıllarında etnik hatlar çevresindeki siyasi yoğunlaşma devam etmiş ve Tutsilerin komşu ülkelerden gerçekleştirdikleri saldırılar Kayibanda hükümetini istikrarsızlaştırmayı hedef alsada başarılı olamamış; tam tersine bu saldırıların kurbanları ülke içinde yaşayan Tutsiler olmuştur. Catharine ve David Newbury, Tutsilere karşı gösterilen bu şiddetin etnik öldürme modeline sadık kalsa da yalnızca basit bir şekilde etnik taşkınlığı ifade etmediğini; aslında bu şiddetin dışarıdan gelen tacizlerden kaynaklanan siyasi eylemler olduğunu ileri sürmektedir. Tek siyasi parti olmanın üstünlüğünü yaşayan Parmehutu, bu dönemde siyasi alanda hâkimiyetini kurmuş; ancak yine de Kayibanda tarafından yürütülen dışlayıcı ve bölgeci tavır Tutsilere başkaldırmış kuzeyli Hutuların Kayibanda'yı Tutsilere karşı yumuşak başlı olmakla eleştirmesine ve Kayibanda rejiminin bölgecilik politikaları nedeniyle ciddi şekilde eleştirilmesine neden olmuştur.³⁹ 1970'lere gelindiğinde etnik sorunların yanı sıra ülkede siyasi ve ekonomik sorunlar baş göstermeye başlamış; ülkede siyasetten pay alamayan kuzey bölgesinden gelen subaylar darbe hazırlığı içine girmişlerdir.⁴⁰ 1972 yılında komşu ülke Burundi'deki etnik şiddet, Tutsilere karşı saldırılara yol açacak gerilimlerin tekrar ateşlenmesine neden

³⁹ Bkz. Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 298.

⁴⁰ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 72.

olmuştur.⁴¹ Gerilimi artıran bir diğer etmen de, Burundi'deki etnik şiddetten kaçarak Ruanda'ya sığınan Hutulardır. Burundi'de Hutulara karşı girişilen eylemler Ruanda'daki Hutu nüfusun Tutsilere olan kızgınlığını ve şiddet eğilimlerini artırmış; Tutsiler sosyal hayattan tasfiye edilmeye başlanmış; kırsal kesimde Tutsilere karşı saldırılar gerçekleştirilmiş ve Tutsiler her türlü ticari faaliyetten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.⁴² Koloni döneminin son zamanlarında su yüzüne çıkan etnik nefret ve kin, Burundi'de Hutulara karşı sergilenen etnik nefret karşısında daha da pekişmiş ve artmıştır. 1972-1973 yılları arasında hem siyasi hem de ekonomik nedenlerden dolayı Ruanda'da yaşanan toplumsal olaylar ve etnik nefret, askeri darbeyle son bulmuştur.

2. İkinci Cumhuriyet Dönemi

Ruanda'nın içinde bulunduğu karmaşadan şikayetçi olan ve bundan istifade eden ordu, Juvenal Habyarimana önderliğinde, 5 Temmuz 1973 tarihinde darbeyle yönetimi ele geçirmiştir. Böylece, darbe sonrasında siyasi elitlerin kökeni bir kez daha değişmiş, siyasi ağırlık ve ayrıcalıklar I. Cumhuriyetin tam tersine kuzey Ruandalı Hutu elit tabakasına kaydırılmıştır. Habyarimana, darbeyle başa geçtikten sonra Ruanda'da pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi, yönetim tarafından ekonomik gelişme ve kalkınmaya verilen önemdir. Ruanda'da bağımsızlığın elde edilmesinden sonra pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Habyarimana ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sıkıntıları aşmak için Fransa ile yakın bir işbirliği içerisine girmiş; aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan yardım almaya başlanmıştır. Ordu ve radikal kuzey bölgesi, Habyarimana rejimine destek çıkmış; siyasi kurumlar merkezileştirerek güvenlik güçlerinin, başkanlık dairesinin, tek parti olan MRND'nin

⁴¹ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

⁴² Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 72.

(Kalkınma İçin Ulusal Devrim Hareketi) gücü artırılmıştır.⁴³

Habyarimana zamanında Tutsilere karşı kota sistemi politikası uygulanmıştır. Ancak, kota sisteminin yanı sıra ‘kalkınma’ teşvik edilerek etnik anlaşmazlıkların azaltılması amaçlanmıştır.⁴⁴ I. Cumhuriyet zamanında hükümet tarafından Tutsilere karşı izlenen ayrımcı politika ‘kalkınma’ bahanesi altında devam ettirilmiştir. Tutsilere karşı beslenen nefret, kalkınma hamleleriyle Hutular tarafından unutulmuş gibi görünse de, değişen tek şey Hutuların kendi içindeki güç değişikliğidir. Güç merkezi, güneyden kuzeye kaymıştır. Habyarimana rejimi siyasi muhaliflerine karşı giderek sert tedbirler almış; I. Cumhuriyet döneminin hapisteki liderleri de dâhil olmak üzere pek çok muhalif ortadan kaldırılmış ve 1980’lerin sonu sıklıkla araba kazası şeklinde gerçekleşen pek çok suikasta sahne olmuştur.⁴⁵ Habyarimana, 1980’lerin sonuna dek kısmen istikrar sağlayabilmiştir; bunda ekonomik büyüme, altyapı çalışmaları, kahve üretimindeki artış, diplomatik açılım ve uluslararası ekonomik destek paketleri büyük rol oynamıştır.⁴⁶

3. İç Savaş Dönemi

Habyarimana döneminde yakalanan kısmi istikrar, ekonomik sorunlardan dolayı yerini giderek toplumsal rahatsızlığa bırakmıştır. Bununla birlikte, 1970’li yılların başında komşu ülke Burundi’de çıkan iç karışıklıkların Ruanda’daki toplumsal rahatsızlığı artırması gibi, Uganda’daki iç karışıklıklar da Ruanda’da rahatsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Her iki dönemde Ruanda’nın iki komşusundan etkilenmesinin nedeni, koloni döneminde Hutular ve Tutsiler arasında yaratılmış olan etnik ayrılıktır. Etnik ayrışma ve nefretten hem Burundi hem de Uganda’daki olaylarda siyasi amaçlı olarak istifade edilmiştir. Etnik nefret, Burundi’de Hutuların

⁴³ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 299.

⁴⁴ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 298.

⁴⁵ Catherine Newbury, a.g.m., p. 13.

⁴⁶ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 73.

Tutsilere karşı düşmanlıklarını bilirken Uganda'da Tutsilerin Hutulara karşı düşmanlaşmasına neden olmuştur.

Habyarimana hükümeti, ortaya çıkan ekonomik sıkıntılarla birlikte nüfusun %90'ından fazlasının tarıma bağımlı olduğu Ruanda'daki demografik baskının farkına varmış ve fazla nüfusu Zaire ve Tanzania gibi komşu ülkelere, hatta Gabon gibi daha uzak ülkelere gönderme teklifinde bulunmuştur.⁴⁷ Habyarimana hükümeti, Ruandalı mültecilerin ülkeye geri dönmesini önceleri hoş karşılar gibi görünse de, uygulamada geri dönüşü desteklememiş; aksine geri dönüşe karşı sert şartlar ortaya koymuştur.⁴⁸ Tutsi mültecilerin çocukları geri dönme isteklerini iletse de, hükümet her seferinde ülkenin aşırı kalabalık olduğunu ve doğal kaynaklarının nüfus artışını karşılayacak seviyede olmadığını öne sürerek bu isteği geri çevirmiştir.⁴⁹

1990'lara geldiğinde dünyadaki değişimden etkilenen ülkede muhalif bir basın ortaya çıkmış; hükümete eleştiri artmış; demokrasi talepleri duyulmaya başlamış ve 1 Ekim 1990'da mülteci Tutsilerin ve çocuklarının kurduğu Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF), Uganda üzerinden Ruanda topraklarını işgale başlamıştır.⁵⁰ RPF, 1987 yılında Tutsi ve Hutu mülteciler tarafından Uganda'da kurulmuş, esas amacını Ruanda'ya geri dönüş oluşturmuştur.⁵¹ RPF'nin Uganda'dan önemli bir destek almasında 1960'lı yıllarda Uganda'ya kaçan Ruandalı mülteciler önemli bir rol oynamıştır. Uganda hükümeti önceleri mültecileri kabul etse de zamanla insani, ekonomik ve siyasi sorunlar baş göstermeye başlamış; toprak kaynakları sınırlı olduğundan Uganda halkı bu kaynakları mülteciler ile paylaşmak istememiş; Ruandalı mültecilerle onların

⁴⁷ Catherine Newbury, a.g.m., p. 13.

⁴⁸ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

⁴⁹ Luc De Heusch, "Rwanda: Responsibilities for a Genocide", *Anthropology Today*, Vol: 11, Issue: 4, Year: 1995, p. 6.

⁵⁰ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 73.

⁵¹ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 812.

çocuklarına vatandaşlık verilmemiştir.⁵² 1982 yılında sorunların artmasıyla birlikte, Uganda'daki II. Obote Hükümeti binlerce Ruandalı mülteciyi sınır dışı etmiş; sınır dışı edilen Ruandalıların Kuzeydoğu Ruanda'daki mülteci kamplarına sığınmasına karşın Ruanda hükümeti mültecileri kabul etmeyerek onları Uganda'ya geri göndermiştir. Kendi vatanlarına kabul edilmeyen mülteciler, Obote hükümetini devirmeye çalışan ve önderliğini Museveni'nin üstlendiği Ulusal Direniş Hareketini desteklemişlerdir.⁵³ Museveni, 1986 yılında Uganda'da yönetimi ele geçirdikten sonra Ruandalı mülteciler yeni hükümette görev almıştır.⁵⁴ 1990 işgalinden sonra, Habyarimana Hükümeti, RPF ile Uganda Devlet Başkanı Museveni arasındaki bağı istismar etmek istemiş; RPF'nin yabancı bir hükümetin maşası olduğunu, Museveni'nin de aslında bir Tutsi olduğunu ve Tutsilerin Büyük Göller Bölgesi'nde bir Tutsi imparatorluğu yaratmak peşinde olduğunu iddia etmiştir.⁵⁵ Bu iddia, ulusal çıkarlar doğrultusunda Ruanda'nın dışarıdan gelen düşmana karşı haklı bir savaşa giriştiğini özellikle Hutu halkına göstermesine imkan tanımıştır.

RPF'nin işgali, demokratikleşme sürecinin neden olduğu doğal istikrarsızlık anında ortaya çıkmıştır; 5 Temmuz 1990'da La Baule Konferansı'ndan sonra değişim rüzgarları esmeye başlamış ve Başkan Habyarimana Ruanda'nın demokratikleşme sürecine girdiğini ilan etmiştir. İşgalden tam bir hafta önce, 24 Eylül 1990'da 'Siyasi Reförma Yönelik Ulusal Birleşme Komisyonu' kurulmuştur.⁵⁶ Nisan 1990'da, Habyarimana, Fransa'da gerçekleştirilen Fransa-Afrika Zirvesi'ne katılmış; Habyarimana destekçilerinden biri olan Fransız Cumhurbaşkanı, Ruanda Devlet Başkanına çok partili sisteme müsaade etmesini tavsiye etmiş; böylece MRND'den çok

⁵² Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 811.

⁵³ Catherine Newbury, a.g.m., p. 13.

⁵⁴ Catherine Newbury, a.g.m., p. 13; Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 810.

⁵⁵ Alison Des Forges, a.g.m., pp. 46-47.

⁵⁶ Filip Reyntjens, 1996, a.g.m., p. 245.

daha ırkçı ve Hutu yanlısı radikal partiler ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde, Tutsi karşıtı nefret artmış ve *Kangura* isimli gazetede yayımlanan 'Hutuların On Emri' başlıklı yazıda Tutsiler açıkça kötülenmiştir.⁵⁷ RPF saldırıları 1990 ilâ 1993 yılları arasında devam etmiştir. Yaklaşık üç yıl süren iç savaş sırasında ülkede en çok etkilenen kesim Tutsiler olmuştur. 1990 yılının Ekim ayındaki saldırılardan hemen sonra, Ruanda polisi baskınlar düzenlenmiş ve pek çok Tutsi'yi RPF'yle bağlantılı olmakla suçlayarak tutuklamıştır.⁵⁸ Newbury, Ekim 1990'daki RPF saldırılarının ve iç savaşın Ruanda'da önemli yansımalarla neticelendiğini; ordu içindeki unsurlar da dâhil olmak üzere hükümetteki aşırı sağcı hiziplerin güvenlik güçlerinin sayısını artırmak ve ülke içindeki Tutsilerin hepsini RPF destekçisi olarak damgalamak için işgali bir bahane olarak öne sürdüklerini ileri sürmekte ve bu bağlamda iç savaşın sadece bir iç savaş olmadığını aynı zamanda etnik bir savaş olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Plaut'ya göre, 1990 yılında başlayan iç savaşın tek olumlu sonucu, tek parti sisteminin sona ermesidir.⁶⁰ İç savaş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, uluslararası toplum Habyarimana rejiminden demokratikleşmesini ve iktidarı RPF ile paylaşmasını talep etmiş; böylece 1991 yılında siyasi partilere izin verilmiş ve sözde koalisyon hükümeti 1992 yılında iş başına geçmiştir.⁶¹ Ekim 1990 tarihinden itibaren, Habyarimana iki yollu bir politika takip etmeye başlamış; Batılı destekçilerinden gelen baskı karşısında siyasi liberalleşmeyi ve demokrasiyi desteklemiş; ancak öte yandan savaş stratejisinin bir parçası olarak insan hakları ihlallerinin artmasına göz yummuş ve siyasi baskıcı bir politika izlemiştir. Özellikle Tutsileri hedef alan bu politikanın bir neticesi

⁵⁷ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 812.

⁵⁸ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 304.

⁵⁹ Catherine Newbury, a.g.m., p. 14.

⁶⁰ Martin Plaut, a.g.m., p. 150.

⁶¹ Peter Uvin, 1999, a.g.m., sp. 259-260.

olarak, 1990 ilâ 1993 arasında 2000 kadar Tutsi cinayet ya da katliam neticesinde öldürülmüştür.⁶² Aynı dönemde 8000 ilâ 10.000 Tutsi hapsedilmiş ve bunların pek çoğu ancak aylar sonra uluslararası baskı sonucunda salıverilmiş, hapsedilen Tutsilerin birçoğu işkenceye uğramış ve bazıları öldürülmüştür.⁶³

4. Arusha Barış Mutabakatı

Demokratikleşme kapsamında muhalifler ile hükümet temsilcileri arasındaki ilk görüşme, 1992 yılında Brüksel’de gerçekleştirilmiş; görüşmelerden sonra ülke demokratikleşmeye yönelmiş; hatta MRND iktidarı paylaşmayı kabul etmiş; RPF ile yapılan uzun müzakereler sonucunda Tanzanya’nın Arusha kentinde 4 Ağustos 1993 tarihinde barış ve ulusal uzlaşma sağlanmıştır.⁶⁴

Arusha Mutabakatı sayesinde ve Batılı hükümetlerle Afrika Birliği’nin baskıları sonucunda, ‘Hutu Gücü’ hareketi aşırı ırkçılarının muhalefetine karşın, uzlaşma sağlanarak RPF ile birtakım anlaşmaların imza edilmesi kabul edilmiştir. Barışa yönelik bu anlaşmalar ateşkes, iktidarın paylaşılması, Ruandalı mültecilerin ülkeye geri dönüşü ve silahlı kuvvetlere dâhil edilmesi gibi hususları içermekteydi.⁶⁵ Arusha Mutabakatı’na göre, BM Barışı Koruma Gücü (UNAMIR) mutabakatın imza edilmesinden sonraki 37 gün içinde geniş tabanlı bir geçiş hükümetinin ve bir geçiş meclisinin kurulması için ülkeye konuşlandırılacaktı; ancak barış gücünün iki ay gecikmeli bir şekilde gelmesi yeni geçici hükümetin ve meclisin oluşturulmasında ilk gecikmelere neden olmuştu.⁶⁶ Mutabakat sonrasında Habyarimana, Fransızca yaptığı konuşmalarda büyük bir arabulucu gibi görünmeye çalışmış; *Kinyarwanda* dilindeki konuşmalarında Arusha Mutabakatı’ndan

⁶² Catherine Newbury, a.g.m., p. 14.

⁶³ Peter Uvin, 1997, a.g.m., p. 110.

⁶⁴ Luc De Heusch, a.g.m., p. 6.

⁶⁵ Paul J. Magnarella, a.g.m., p. 813.

⁶⁶ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 307.

‘kağıt parçası’ olarak bahsetmiştir.⁶⁷

Aslında, siyasi iradeyi isyancılar ve hükümet arasında bölen bu mutabakat ile birlikte ortaya çıkan ekonomik çöküş, etnik düşmanlıkların manipüle edilmesi ve iç savaş, 1990-1993 döneminde Ruanda toplumunun parçalanmasına neden olmuştur.⁶⁸ Barış için imza edilen mutabakatın hemen sonrasında, Tutsiler nefret propagandasının hedefi haline gelmiş; propaganda açıkça ve düzenli bir şekilde cinayeti, sözlü saldırıyı, öldürülecek kişilerin listelerinin yayınlanmasını ve Tutsilerle ilişki kuranların tehdit edilmesini tahrik etmiştir.⁶⁹ Catharine Newbury ve David Newbury, Arusha Mutabakatı’ndaki üç hususun Ruanda’daki gerilimi tırmandırdığını ileri sürmektedir. Bu hususlardan birincisi, hükümetteki şahinlerce Habyarimana’nın RPF’ye pek çok şey verdiğinin dile getirilmesi; ikincisi, iki ordunun birleştirilmesinden sonra RPF’nin Ruanda ordusundan daha fazla sayıda subaya sahip olması ve üçüncüsü, tüm mültecilerin geri dönmesi konusu gerilimi artırması ve mutabakatın önemli bir konusu olsa da aynı zamanda bir sınıf sorununu da beraberinde getirmesidir.⁷⁰ Arusha Mutabakatı, bu açıdan bakıldığında, barışa yönelik bir anlaşma ortamı sağlar gibi görünse de; tam tersine, hem hükümet hem de RPF kanadında yarattığı farklı algılama ve yansımalar nedeniyle etnik unsurlar arasındaki ayrılığın ve husumetin azalmasına değil; artmasına neden olmuştur. Arusha Mutabakatı, 1990 Ekim saldırılarıyla başlayan iç savaş sonrasında etnik nefreti daha da körükleyerek aslında soykırıma bir adım daha yaklaşılmasına neden olmuştur.

II. 1994 Ruanda Soykırımı

1994 yılına kadar ülke etnik ve siyasi çizgiler etrafında bölünmüş; bir tarafta Başkan Habyarimana destekçileriyle muhalif

⁶⁷ Luc De Heusch, a.g.m., p. 6.

⁶⁸ Philip Verwimp, a.g.m., p. 10.

⁶⁹ Peter Uvin, 1999, a.g.m., p. 260.

⁷⁰ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., pp. 308-309.

hizipler, diğer taraftaysa RPF ve asilerle birlikte hareket eden muhalifler yer almıştır.⁷¹ Tutsilere karşı nefret giderek artan boyutlara erişmiş; ufak çaplı katliamlar, *interhamwe* adı verilen milisler tarafından gerçekleştirilen cinayetler bir kez daha kaos ortamının zuhur etmesinde neden olmuştur. Bu kaos ortamında 6 Nisan 1994 tarihinde Arusha'daki barış görüşmelerinden dönen Habyarimana'yı taşıyan uçak düşürülmüştür. Şiddet eylemleri ve soykırım, Kigali'de uçağın düşürüldüğü gece başlamış ve başkanlık korumaları ve milisler tarafından şiddet gerçekleştirilmiştir.⁷² Öztürk, çalışmasında soykırım öncesi durumu şöyle özetlemektedir:

“Soykırımın hemen öncesinde ülkede bir iç savaş hali mevcuttur. Buna ek olarak, uluslararası piyasada kahve fiyatları düşmüş, dolayısıyla ülke ekonomisinin fazlasıyla bağlı olduğu bu üründeki dalgalanma Ruanda ekonomisini zora sokmuştur. Ayrıca o yıllarda Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası da birçok ülkede kemer sıkma politikası uygulamaktadır. 1993'te Burundi'deki seçimle iktidara gelen ilk Hutu devlet başkanı öldürülmüş ve bu durum Tutsilere karşı bir kez daha derin bir tepkiye yol açarak Ruanda'nın iç politikasında etkili olmuştur.⁷³

Radikal Hutular, devlet başkanının öldürülmesini Ruanda'yı cehenneme çevirmek için bahane etmişler ve yaklaşık 100 gün gibi kısa bir süre içerisinde yarım milyondan fazla Tutsi'yi ve rejim karşıtı olan muhalif Hutuları öldürmüşlerdir.⁷⁴ Habyarimana'nın öldürülmesi var olan nefretin ve kinin kusulması için bir bahane olmuştur. Korkuyla harekete geçen ve devlet tarafından tertip edilen milisler, ordu içindeki unsurlar ve Başkanlık Muhafızları, Tutsi nüfusunun tamamını ve ılımlı Hutu rejim muhaliflerini öldürmek için bir plan ortaya koymuş ve Tutsileri potansiyel hedefler olarak

⁷¹ Martin Plaut, a.g.m., p. 151.

⁷² Peter Uvin, 1999, a.g.m., p. 261.

⁷³ Ebru Ç. Öztürk, a.g.m., s. 73.

⁷⁴ Philip Verwimp, a.g.m., p. 10.

tanımlanmıştır.⁷⁵ 8 Nisan'a kadar, tamamen radikal Hutuların kontrolünde olan bir geçici hükümet kurulmuş; bu hükümetin emri altındaki silahlı milisler düşmanlarını ortadan kaldırmaya koyulmuş; Başkanlık Muhafızları, polis, yerel yönetimdeki görevliler ve ordu desteğinde pek çok kişiyi öldürmüş; yine radikal Hutular tarafından kontrol edilen özel radyoların yardımıyla düşmanlarını avlamıştır. 4 Nisan'dan sonra başlayan kaos ortamında radikal Hutular ve milisler tarafından katledilenler yalnızca rejim karşıtı muhalifler, Tutsiler ya da Tutsileri korumak isteyen Hutular değildir. Öldürülenlerin arasında, Başbakan Agathe Uwilingiyimana ile BM tarafından onu korumakla görevlendirilmiş 10 Belçikalı asker de vardır. Bu olay üzerine Belçika yaklaşık 2500 askerden oluşan BM gücünden 420 askerini çekecektir.⁷⁶

Burundi'de seçimlerden sonra yaşananlar, Ruanda'daki soykırımı dolaylı da olsa etkilemiştir. 1994 yılının Nisan ayına dek, çoğunluğu Hutu olmakla birlikte 400.000 kadar mülteci Ruanda'nın güneyindeki mülteci kamplarına giriş yapmış; böylelikle Burundi'deki olaylar Ruanda'daki siyasi krizi derinleştirmiş ve aynı zamanda büyük bir politize nüfusun Ruanda'ya girişine imkan sağlamıştır.⁷⁷ Burundi'deki olaylardan sonra Habyarimana ve çevresindekiler için mesaj gayet açıktır: "Tutsilerle oluşturulacak ulusal birlik hükümeti hiçbir zaman mümkün ve güvenli olmayacaktır."⁷⁸ Habyarimana'nın uçağının 4 Nisan 1994'te düşürülmesi, soykırımı giden kesin çözümü ateşlemiş; etnik çoğunluğu oluşturan Hutu milisleri sistematik bir şekilde çoğu Tutsi olan 500.000 ilâ 1.000.000 sivil katletmiş; kaos ortamından istifade eden RPF, Fransa tarafından desteklenen ve eğitilen Ruanda ordusunu yenmiş; olaylara karışan yaklaşık iki milyon Hutu, Zaire ve Tanzanya sınırlarına akın etmiştir.⁷⁹

⁷⁵ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 317.

⁷⁶ Bkz. Martin Plaut, a.g.m., p. 151.

⁷⁷ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 310.

⁷⁸ Eric James, a.g.m., p. 94.

⁷⁹ Shaun Gregory, "The French Military in Africa: Past and Present", *African*

III. 1994 Ruanda Soykırımına Batı Etkisi

Ruanda'daki soykırımın ardında pek çok sebep yatmaktadır. Bunların arasında en önemlileri olarak şunlar sıralanabilir: Belçika koloni döneminden itibaren etnik kimlik üzerinden ırklar yaratılarak bu ırk tanımları üzerinden Ruandalı tanımının yapılması; 1990'ların başından itibaren İç Savaş ile birlikte, hâlihazırda birer yabancı olarak görülen Ruandalı Tutsilerin hain olarak görülmeye başlanması; Batı, özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand tarafından Habyarimana Hükümetine verilen destek (bu destek, daha sonra görüleceği üzere yalnızca siyasi destekle sınırlı değildir; silah satışı ve teknik, askeri bilgi ve beceri birikimi paylaşımını da kapsamaktadır); *Radio Milles Collines* radyo kanalı ve *Kangura* dergisi tarafından yapılan ayrılıkçılığı teşvik edici yayınlar; Batının ve uluslararası toplumu temsil eden BM gibi kurumların tepkisizliği; ekonomik sıkıntılar; IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası para ve ekonomi kurumlarının neden olduğu olumsuz etkiler. Peter Uvin ise Ruanda'daki soykırımın nedenlerine farklı bir açıdan yaklaşarak Ruanda'daki kitlesel şiddetin nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Birincisi, önyargı insanları kitlesel bir şiddetin içerisine itmiştir; önyargı elitler tehdit algıladığı zamanlarda hep daha çok radikal bir hal almıştır. İkincisi, Burundi'de olduğu gibi Ruanda'da da kitlesel şiddet içinde yer almanın esas nedenini oç alma arzusu meydana getirmiştir. Üçüncüsü fırsatçılıktır, özellikle katliamlara katılan insanlar ve milisler için şahsi kazanç onları başkalarını öldürmeye iten önemli bir neden olmuştur. Dördüncüsü ise itaattir, Ruanda'da otoriteye karşı geleneksel bir itaat kültürü vardır ve insanlar baskın gruba katılma, otoriteye itaat etme eğilimi göstermektedir.⁸⁰

Aslında Uvin'in kitlesel şiddet ve soykırımın Ruanda'daki nedeni olarak gösterdiği bu dört neden, daha çok etnik kültüre ve toplumsal özelliklere dayansa da, soykırımdaki Batı etkisini

Affairs, Issue: 99, Year: 2000, p. 439.

⁸⁰ Peter Uvin, 1999, a.g.m., pp. 263-264.

azımsamamak gerekir. Bununla birlikte, soykırımı neden olan tek şeyin Batı ve Batı'nın bölgesel çıkarlarıyla politikaları olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Ancak, tarihsel süreç içinde, önceki bölümlerde aktarıldığı gibi, Batı'nın ve daha ziyade bölgede koloni sahibi olan Belçika ve Fransa gibi Batılı güçlerin Ruanda'nın toplumsal yapısı üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Her ne kadar Ruanda'da etnik gruplar tarih boyunca var olmuşsa da, koloni güçleri ve Batı tarafından yaratılan Hamitik efsaneler gibi etnik milliyetçiliği ve etnik ayrışmayı teşvik edici etmenler, etnik ayrışmanın su yüzüne çıkmasına ve derinleşmesine neden olmuştur. Koloni döneminin son bulmasıyla Hutular tarafından gerçekleştirilen sosyal devrimin hemen öncesine kadar Tutsileri yücelten, sonrasında keskin bir dönüşle Hutuları yücelterek ülkede egemen kılmaya çalışan Belçika ve Habyarimana hükümeti zamanında Hutuları destekleyen bir politika izleyen Fransa, etnik ayrışmanın zamanla iki etnik unsur arasında nefrete dönüşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, etnik nefretin ortaya çıkmasında Batı'nın etkisi tek neden olarak gösterilemez. Burundi ve Uganda gibi komşu ülkelerdeki kaos ortamı, iç savaş, mülteci sorunu ve aynı etnik unsurlara sahip olmak gibi nedenler, etnik nefreti körükleyerek soykırımı giden yolda önemli taşlardan birini oluşturmuştur. Ancak, yüzyıllardır kendi halinde Tutsi krallarının hâkimiyeti altında yaşayan unsurlara koloni güçleri çağın tüm araçlarını kullanarak (çağdaş antropoloji çalışmaları, misyoner okulları, kiliseler, kimlik kartı uygulamaları, vb.) giriştiği çabalar neticesinde etnik kimlik kazandırabilmiştir.

Belçika, Ruanda'nın bağımsızlığından önce Hutuları başa geçirmiş; bu durum pek çok Tutsi'nin intikam duygusuyla vatani terk etmesine neden olmuş; bunlar ve Belçika'nın politikasındaki değişiklik aslında hem Hutuların hem de Tutsilerin Belçika'nın siyasi rolüne içerlemesine ve geçmişi değerlendirirken hâlen daha

Belçika'ya ayrı bir atıfta bulunulmasına neden olmuştur.⁸¹ McNulty'nin farklı bir bakış açısıyla iddia ettiği gibi, Büyük Göller Bölgesi'ndeki toplumlar koloni dönemi öncesinde ayrı kasta bölünmüş olsa da, mevcut etnik ayrışma koloni döneminin bir ürünüdür ve Ruanda'daki ikiye bölüp yönetmede etkin bir şekilde bu ayrışmadan istifade edilmiştir.⁸²

Daha önce de sözü edildiği gibi, Belçika ile birlikte Fransa'nın gerek bölge gerekse Ruanda üzerinde büyük bir etkisi vardır. Ruanda ve Fransa arasındaki ilişkilerin nedenleri arasında Fransa'nın Soğuk Savaş ve sonrasında Afrika kıtasında koloni sonrası dönemde Frankofon bir alan yaratma isteği başı çekmektedir. Koloni sonrası Afrika'da Fransa kendisi için özel bir nüfuz alanı yaratabilmiş; böylelikle büyük güç konumunu ve üçüncü dünya ülkelerinin önderliğini iddia edebilmiştir.⁸³ Fransa, özellikle 1960'ların başından itibaren Frankofon Afrika devletlerinin kendi nüfuz alanı içerisinde yer aldığını öne sürerek kendi Monroe Doktrinini yaratmıştır.⁸⁴ Aslında, Fransa, Afrika ülkeleri üzerindeki Frankofon nüfuzu sayesinde, Fransızca konuşan Afrika ülkelerinde uluslararası sistem içinde orta seviyede bir güç teşkil edebilmiş, uluslararası tanınma ve özgüven kazanabilmiştir.⁸⁵ Bu tekelci algı, işbirliği anlaşmaları, Frank bölgesi ve Fransa-Afrika zirveleriyle desteklenmiştir.⁸⁶ Oysa McNulty, Afrika'nın nüfuz alanında bulunan meşru hükümetlerin aslında Fransa'nın ürünü olduğunu; Sahraaltı Frankofon Afrika'da koloni döneminin sona ermediğini;

⁸¹ Danielle De Lame, "(Im)possible Belgian Mourning for Rwanda", *African Studies Review*, Vol 48, Year: 2005, p. 39.

⁸² Mel. McNulty, "France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting", *International Peacekeeping*, Vol 4, Year: 1997, p. 25.

⁸³ Shaun Gregory, a.g.m., p. 436.

⁸⁴ Asteris C. Huliaras, "The Anglosaxon Conspiracy: French Perceptions of the Great Lakes Crisis", *The Journal of Modern African Studies*, Vol: 36, Issue: 4, Year: 1998, p. 600.

⁸⁵ Asteris C. Huliaras, a.g.m., p. 599.

⁸⁶ Asteris C. Huliaras, a.g.m., p. 600.

Fransızların ortaya çıkardığı elitlere sunulan sınırlı bir özerkliğin söz konusu olduğunu ve efendi-uşak ilişkisinin kurumsallaştırılmış olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, Ruanda, Zaire (bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) ve Burundi ile birlikte, eski Belçika kolonisidir ve Frankofon alana dâhildir. Bu ülkeler, Fransa'nın desteğiyle güvenlikleri sağlandığında buna karşılık olarak buradaki hükümetlerin Fransa'ya karşı itaatkâr kalacakları düşünülerek 1970'li yılların ortalarında Fransa-Afrika ailesi içine katılmıştır.⁸⁷ Fransa'nın Ruanda gibi ufak bir ülkeye büyük önem atfetmesinin bir diğer nedeni de, Uganda üzerinden Doğu Afrika'ya nüfuz etmeye çalışan Anglo-Saksonların ilerlemesini kesebilmektir. Avrupa Birliği'nde kıta liderliğini oynamaya çalışan Fransa, Afrika ülkeleri üzerinde nüfuzunu artırarak Afrika'daki eski koloniyel gücünü de korumak ve İngiltere ve ABD karşısında çıkarlarını dengelemek istemiştir. Brezinski'nin de ifade ettiği gibi, Fransa'nın küresel hırsları Frankofon Afrika ülkelerinde özel bir güvenlik rolü sürdürmekteki kararlı çabalarıyla ifade bulmaktadır.⁸⁸ Koloni sonrası dönemde, Afrika'da uluslararası seviyede bir güç oluşturmak amaçlarının yanı sıra, ekonomik nedenler de Fransa'nın Afrika'ya yönelmesine neden olmuştur. Bunların arasında stratejik kaynakları, özellikle petrolü ve uranyumu, Fransız ürünleri, kültürü ve fikirleri için yaratılan hazır pazarı saymak mümkündür.⁸⁹

Fransa'nın Ruanda'nın da içinde bulunduğu Büyük Göller Bölgesi'ne müdahalesi, silah ticareti, Fransız ordularının doğrudan müdahalesiyle birlikte Fransız danışmanların sağladığı eğitim gibi askeri hususlardan kaynaklanmaktadır.⁹⁰ Fransa-Ruanda ilişkisi ise askeri teknik yardım hakkındaki ikili anlaşmayla 1975 yılında Habyarimana döneminde başlar.⁹¹ Askeri amaçlı bu ikili anlaşma,

⁸⁷ Mel McNulty, a.g.m., sp. 27-28.

⁸⁸ Zbigniew Brezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkilap Kitabevi, İstanbul-2005, s. 94.

⁸⁹ Shaun Gregory, a.g.m., p. 436.

⁹⁰ Mel McNulty, a.g.m., p. 27.

⁹¹ Shaun Gregory, a.g.m., p. 439.

her yıl dört milyon Frank değerinde silah ve askeri teçhizatın Fransa'dan Ruanda'ya gönderilmesini; Ruanda ulusal polis teşkilatının kurulması ve eğitimi için gerekli olan Fransız askeri personelinin ülkede konuşlandırılmasını kapsamaktaydı.⁹²

Ruanda'nın eski koloni sahibi Belçika, Ruanda'nın esas askeri hamisi olmuş; ancak savaş sırasında ölümcül silah sağlamamak gibi açık bir politika takip ederek yalnızca askeri eğitim, postal ve üniforma sağlamış ama silah tedarik etmemiştir. Buna karşın Ruanda'yı 21 Afrika ülkesinden meydana gelen Frankofon Afrika devletleri arasında tutmak isteyen Fransa 60 mm, 81 mm ve 120 mm'lik havanların yanı sıra 105 mm'lik hafif toplar tedarik etmiş, aynı zamanda dönemlik danışmanlar ile birlikte bir sefere mahsus 680 muharip birlikten oluşan dört bölük göndermiştir.⁹³ 1990 ilâ 1994 yılları arasında Fransa'nın Noroit, Amaryllis ve Turquoise adlı askeri müdahaleleri çok adil bir duruş ortaya koymamaktadır. Bu operasyonların mirası Ruanda iç savaşının 1993 yılına kadar uzamasına, hizipçi rejimin radikalleşmesine ve askerleşmesine neden olmuştur.⁹⁴ Noroit Operasyonu (1990-1993), Fransa, davet ve ikili işbirliği anlaşması kapsamında Ruanda'ya girmiş, sonrasında anlaşma koşulları aşılarak Fransız askerleri Fransız vatandaşlarını tahliye etmek bahanesiyle Kigali'de konuşlanmış ve üç yıl burada kalmıştır. Bu zaman zarfında büyüyen Ruanda ordusuna destek vermenin ve orduyu eğitmenin yanı sıra, şehirde ciddi anlamda bir varlık da göstermek suretiyle kontrol noktalarına asker yerleştirerek Ruanda ordusu askerleriyle birlikte devriye gezmiş, hatta cephede topçu ateşlerine komuta etmişlerdir.⁹⁵ 1990 yılından sonraki üç yılda gerçekleştirilen Panda ve Noroit Operasyonlarıyla, özellikle İngilizce konuşan Tutsilerin işgalini engellemeye çalışan Habyarimana rejimine yardım edilmeye

⁹² Mel McNulty, a.g.m., pp. 29-30.

⁹³ Stephen D. Goose ve Frank Smyth, a.g.m., p. 88-89.

⁹⁴ Mel McNulty, a.g.m., p. 26.

⁹⁵ Mel McNulty, a.g.m., pp. 31-32.

çalışılmıştır.⁹⁶ 1993 yılına gelindiğinde Ruanda'nın ana silah sağlayıcıları arasında Fransa, Mısır ve Güney Afrika yer almış; 1994 yılında ise Ruandalı yetkililer soykırım başlamadan aylar önce farklı ülkelerden temin ettikleri çok sayıda ateşli silahı milislere ve diğer destekçilere temin etmişlerdir.⁹⁷ 1994 yılında üst düzey Fransız askeri görevliler Ruanda silahlı kuvvetlerine dâhil edilmiştir.⁹⁸ Soykırım sonrasında Fransa tarafından gerçekleştirilen Turquoise Operasyonu, yalnızca Hutuları RPF kuvvetlerinden korumakla kalmamış, aynı zamanda Hutu askerlerinin ve milislerinin silahlarıyla birlikte Zaire'ye kaçmasına yardımcı olmuştur.

Fransa, Afrika politikaları gereği, Ruanda ile ilişkilerini soykırıma kadar ve hatta soykırım sonrası dönemde de kesmemiştir. Fransa, yukarıda da bahsedildiği gibi, Frankofon bir Afrika hâkimiyeti kurarak Anglo-Sakson ilerleyişine ket vurmak amacıyla ufak ülkeler de olsa Ruanda gibi ülkelerin yönetimini kazanmayı ve bu ülkelerde kendi çıkarlarına yönelik istikrarın sürmesini talep etmiştir. Fransa'nın bu tutumu, Hutu iktidarının gücünü pekiştirdiği gibi, uluslararası ortamda meşruiyetini korumasını da sağlayarak soykırıma doğru atılan adımların gözlerden uzak tutulmasını sağlamıştır. Gregory, Fransa'nın Ruanda'da yozlaşmış rejimi desteklediğini; silahlandırdığını ve ordusuna eğitim verdiğini; isyandan korumak için kendi askerlerini gönderdiğini ve 1994 soykırımı sonrasında kendi vatandaşlarını ve bazı müttefiklerini alarak Ruanda'dan ayrılıp Ruanda'yı kendi kaderine bıraktığını ileri sürmektedir.⁹⁹

IV. 1994 Ruanda Soykırımına Batı'nın Tepkisizliği

Ruanda'da 100 gün gibi çok kısa bir sürede bir milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. Ancak, 4 Nisan 1994 tarihinde Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana'nın uçağının düşürülmesinin ardından

⁹⁶ Asteris C. Huliaras, a.g.m., p. 594.

⁹⁷ Stephen D. Goose ve Frank Smyth, a.g.m., p. 89-90.

⁹⁸ Linda Melvern, *Conspiracy to Murder The Rwandan Genocide*, Verso, New York, 2006, p. 258.

⁹⁹ Shaun Gregory, a.g.m., p. 440.

ufak katliamlarla başlayarak hızlı bir şekilde gelişen soykırımı karşı uluslararası toplum ve Batı, özellikle Soğuk Savaşın ardından dünyanın tek süper gücü olarak ortaya çıkan ABD sessiz kalmış, arzu edilen tepkiyi ortaya koyamamıştır. BM, Güvenlik Konseyi kararlarına göre hareket ettiğinden, her ne kadar bölgedeki barış gücü komutanından gücün artırılmasına yönelik talepler gelse de başarılı bir operasyon uygulayamamıştır. Aslında hem ABD hem de diğer dünya güçleri neyin olup bittiğini bilmelerine rağmen harekete geçememiştir. Batı ancak beyaz insanları kurtarabilmek, onları kaostan çekip kurtarabilmek için harekete geçmiş; tehlike altında olan insanları korumaya yönelik bir şey yapmamış; buna ek olarak BM, Ruanda'daki askeri birliğini güçlendirmemiş, hatta binlerce sivilin hayatını kurtarmak adına yetkisini değiştirmemiştir.¹⁰⁰ Soykırımın başlangıcından yaklaşık iki ay sonra, ancak 31 Mayıs'ta BM nihayet resmi bir şekilde soykırımı kabul eden bir raporu Güvenlik Konseyi'ne sunabilmiştir.¹⁰¹

BM ve uluslararası toplum tarafından sergilenen bu tepkisizliğin ardında pek çok neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi, Ruanda'daki soykırımın son derece hızlı ve mümkün olduğunca uluslararası topluma hissettirilmeden gerçekleştirildiğinden dünyanın bu soykırımdan geç haberdar olması ve özellikle Batı medyasında soykırım ile ilgili haberlere alışıldık bir şekilde Afrika kıtasında görülen kabile çekişmelerine dayanan bir iç savaş yahut etnik bir çatışma olarak yer verilmesidir.¹⁰² İkinci neden ise Fransa'dır. Fransa, günümüzde olduğu gibi 1994'te de BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesidir ve veto hakkı vardır. BM Sekreterliğinin eylemleri, bilindiği üzere, Güvenlik Konseyi kararlarıyla sınırlıdır. Bu durum BM'nin Ruanda hakkında neden etkili bir karar alamadığını gözler önüne sermektedir. Soykırım zamanında BM Güvenlik

¹⁰⁰ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 311.

¹⁰¹ Linda Melvern, "The Security Council in the Face of Genocide", *Journal of International Criminal Justice*, Vol: 3, Year: 2005, pp. 859-860.

¹⁰² Mel McNulty, a.g.m., p. 25.

Konseyi'nde Fransa'nın yanı sıra üç Afrika ülkesi daha yer almaktaydı; bunlardan biri Ruanda'nın kendisi ve bir diğeri Fransız etkisinde olan Cibuti idi; son Afrikalı üye olan Nijerya ise soykırıma karşı etkili bir çözüm arasa da Nijerya'nın bu amacı engellenmiştir.¹⁰³ Ruanda, BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üyeliğe sahipti ve geçici üyelik sayesinde oy hakkına ve karar alma süreçlerine katılma, başkanlığa ait mecburi mutabakatı engelleme haklarına sahipti. Böylece Bizimana iyi giyimi, akıcı Fransızcası, haber ağı kurmadaki mahareti sayesinde Geçici Hükümetin propagandasını pek iyi yürüterek Ruanda'daki ölümlerin iç savaştan kaynaklandığına dünyayı inandırmayı başarabilmiştir.¹⁰⁴ Fransa olası bir BM müdahalesinden önce Ruanda'ya operasyon düzenlemiştir. BM, Ruanda'ya askeri bir gücün konuşlandırılmasını tartışırken Fransa, Frankofon Afrikalı devletlerden (Çad, Kongo, Gine Bissau, Moritanya, Nijer ve Mısır) oluşan uluslararası bir güce Turquoise Operasyonu kapsamında önderlik etmiştir.¹⁰⁵ Batı'nın Ruanda'daki soykırıma ilk tepkisi, aslında, Güneydoğu Ruanda'ya yapılan bu Fransız askeri müdahalesi olmuştur.¹⁰⁶ Aslında Fransa'nın 23 Temmuz tarihinde Ruanda'ya girişi, BM gücünün oluşturulmasını ve Ruanda'ya konuşlanmasını hızlandıracasına, aksine daha da yavaşlatmıştır.¹⁰⁷

ABD tarafından sergilenen ilgisizlik, tepkisizliğin esas nedenleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. ABD Başkanı Clinton, BM Genel Sekreterliği'ne soykırımı engelleyecek bir operasyona lojistik destek sağlama sözü verse de, böyle bir operasyonu gerçekleştirmenin maliyeti giderek arttığından teklifini

¹⁰³ Catharine Newbury ve David Newbury, a.g.m., p. 311.

¹⁰⁴ Linda Melvern, 2005, a.g.m., p. 855.

¹⁰⁵ Shaun Gregory, a.g.m., p. 439.

¹⁰⁶ Christopher Clapham, "The Perils of Peacemaking", *Journal of Peace Research*, Vol: 35, Issue: 2, Year: 1998, p. 207.

¹⁰⁷ Holly J. Bulkhalter, "The Question of Genocide: The Clinton Administration and Rwanda", *World Policy Journal*, Vol: 11, Issue: 4, Year: 1994/1995, p. 52.

daha sonra geri çekmiştir. Teklifin geri çekilmesinin ardındaki nedenlerden biri olarak ABD'nin 1993 yılında Somali'de giriştiği operasyonların ABD kamuoyu tarafından hoş karşılanmaması görülebilir. ABD'nin bu tarz bir operasyondan kaçınmasının diğer bir nedeni de operasyonun mali boyutudur. ABD, böylesi bir operasyonda teknik ve mali yükü çeken ülke olmanın yanı sıra, operasyona asker gönderen ülkelere talep ettikleri askeri ekipmanı da sağlayacağından üstleneceği mali yük daha da ağırlaşacaktı.¹⁰⁸

Kuperman, soykırımın başladığı ilk iki haftadan itibaren arzu edilen tepkinin ABD ve uluslararası toplum tarafından verilememesinin nedenlerini beşe ayırır: İlki, Ruanda'daki şiddetin Tutsilerin kazanmakta olduğu bir iç savaş olarak dünya kamuoyuna aktarılmış olması; ikincisi, artan şiddete rağmen şiddetin azaldığının rapor edilmesi; üçüncüsü, ölü sayısının ciddiye alınmaması; dördüncüsü, uluslararası raporların öncelikle ufak bir kent olan başkent Kigali hakkında olması ve sonucusu da insan hakları grupları da dâhil olmak üzere ülkede güvenilir ve bilgili gözlemcilerin var olmamasıdır.¹⁰⁹

64

Security
Strategies
Year: 9
Issue: 18

V. Soykırım Sonrası Ruanda

1994 Soykırımı RPF'nin Kigali'yi ele geçirmesiyle son bulmuş ve Arusha Mutabakatı'na dayanarak çok partili bir hükümet (Ulusal Birlik Hükümeti) ve geçici meclis teşkil edilmiştir. Soykırım nedeniyle üç milyondan fazla insan komşu ülkelere iltica etmek zorunda kalmış; pek çok insan ülke içinde farklı yerlere göç etmiş; soykırım sonrasında sayısız yetim, dul ve sakat insanlardan meydana gelen savunmasız bir nüfus ortaya çıkmış; kanun ve düzen tamamen yok olmuş; ülke çapında geniş çaplı mezalimler devam etmiş; kolluk kuvvetleri ile adli kurumlar ortadan kaybolmuş; adalet sistemi, toplumsal ve ekonomik altyapı çökmüş; okullar ve

¹⁰⁸ Holly J. Bulkhalter , a.g.m., p. 50.

¹⁰⁹ Alan J. Kuperman, "Rwanda in Retrospect", *Foreign Affairs*, Vol: 79, Issue: 1, Year: 2000, pp. 101-103.

hastaneler iş göremez hale gelmiş ve ekonomik faaliyetler neredeyse durmuştur.¹¹⁰ Soykırım sonrasında komşu ülkelerde, özellikle Doğu Afrika ülkeleri olan Uganda, Kenya ve Tanzanya'da yaşayan sürgündeki binlerce Tutsi, Ruanda'ya geri dönerek Ruanda'da kalmaya ve Ruanda'da sürekli ikamet etmeye karar vermişlerdir; böylece sayılarının 800.000'in üzerinde olduğu düşünülen Tutsilerin akını Ruanda'nın ekonomik, toplumsal ve siyasi hayatında büyük etki yaratmıştır.¹¹¹ Ruanda'daki soykırım ardında büyük bir yıkım ve travma ile emniyetsizliği bırakmış; RPF, 1994 ve 2003 yıllarında hem geçiş hükümeti olarak hem de seçimle başa gelmiş ve uzlaşma programını tüm ülkede uygulamaya koymuştur.¹¹²

1999 yılında Ulusal Birlik Hükümeti, Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu'nu (NURC) meydana getirmiş ve bu hükümet komisyonu uzlaşma çalışmalarının planlanmasını, programlanmasını ve yayılmasını kontrol ederek 1994 sonrasında ortaya çıkan söylemi de etkili bir şekilde yeniden şekillendirmiştir. Ruanda'da RPF, uzlaşma programını resmileştirerek aslında isyancı bir gruptan siyasi bir parti yaratmayı başarabilmiştir. Hükümet, ulusal uzlaşma programı kapsamında ilgili insan hakları sözleşmelerine ve evrensel insan haklarına karşı olan bağlılığını ifade etmiş ve hükümetin esas kaynağı olan RPF soykırım sonrası Ruanda'da büyük değişiklikler meydana getirmiş; ülkeye emniyeti yeniden kazandırmış; barış içinde bir arada yaşamayı teşvik etmiş ve Ruanda'nın ekonomik kalkınmasını desteklemiştir.¹¹³

Hükümet tarafından siyaset içinde uygulanan uzlaşma

¹¹⁰ Charles Murigande, "The Rwanda Genocide – Ten Years On", *Whitehall Papers*, Vol: 62, Issue: 1, Year: 2004, p. 3.

¹¹¹ Philip Cantrell, "Rwanda's Anglican Church and Post-Genocide Reconciliation", *Peace Review: A Journal of Justice*, Vol: 21, Year: 2009, p. 321.

¹¹² Jennifer Melvin, "Reconstructing Rwanda: Balancing Human Rights and the Promotion of National Reconciliation", *The International Journal of Human Rights*, Vol: 14, Issue: 6, Year: 2010, p. 932.

¹¹³ Bkz. Jennifer Melvin, a.g.m., pp. 933-946.

programının yanı sıra toplumsal hayatın içinde yer alan kiliseler, özellikle de Anglikan Kilisesi toplumsal uzlaşmanın inşa edilmesinde önemli rol oynamıştır. Anglikan Kilisesi, aynı zamanda Kegame ve ekibini güçlü, iyiliksever ve vizyon sahibi liderler olarak tanımlayarak Kegame hükümetine uzlaşma programını uygulamasında destekte bulunmuştur.¹¹⁴ Sosyal istikrarın giderek elde edilmesinin ardından demokratikleşme sürecine adım atılmış; 1999 ve 2001 yıllarında yerel ve genel seçimler yapılmış; 2001 yılında anayasa komisyonu kurulmuş ve Ruanda halkına danışılarak yeni komisyon 2003 Mayıs ayında referandumla kabul edilmiştir.¹¹⁵ 2003 yılında gerçekleştirilen seçim sonucunda Paul Kegame devlet başkanı olarak seçilmiş ve RPF de iktidar partisi konumuna yükselmiştir. Kegame ve partisi RPF, oyların %93'ünü alarak 2010 başkanlık seçiminden başarıyla çıkmıştır. Kegame bugün hâlen daha Ruanda'nın devlet başkanlığını yürütmektedir.¹¹⁶

Ruanda, soykırımın ardından kurulan geçici hükümetlerin sıkı tedbirleri ve dış yardımlar, uluslararası yardım kampanyaları, bağışlar sayesinde bugünün Somalisi gibi 'başarısız ülke' olmaktan kurtulabilmiştir. Ruanda'nın soykırımın ardından hızlı bir şekilde kendisini toplamasında aldığı dış yardımlar şüphesiz önemli rol oynamıştır. Soykırımın hemen ertesi yılında RPF iktidarı ele geçirdiğinde, 1995 yılının Ocak ayında Cenevre'de uluslararası bağışçılar bir araya gelmiş ve 600 milyon ABD Doları Ruanda'ya aktarılmıştır.¹¹⁷ RPF rejimi, önceleri Batılı Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) karşı gelmiş; bu kuruluşların Batı medyasında kampanyalar düzenleyerek Ruanda soykırımı sonrası için para toplamalarına kuşkuyla yaklaşmıştır. Bunun en büyük nedenini de

¹¹⁴ Philip Cantrell , a.g.m., p. 327.

¹¹⁵ Charles Murigande, a.g.m., p. 6.

¹¹⁶ BBC, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-10935892>, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2012.

¹¹⁷ Filip Reyntjens, "Rwanda, Ten Years on: From Genocide to Dictatorship", *African Affairs*, Issue: 103, Year: 2004, p. 179.

yaşanan travma sonrasında Batılı sivil toplumun Ruanda'ya akın etmesi ve kendilerinden yardım aldıkları Batı toplumuna karşı yasal anlamda olmasa siyasi anlamda sorumlu olmalarıdır.¹¹⁸ Ruanda'nın bağışçıları aynı zamanda soykırım sonrası Ruanda'da büyük önem taşıyan yargının da desteklenmesi için yargıyla ilgili 100'den fazla projeye yaklaşık 100 milyon ABD Dolarından fazla bağış aktarmışlardır.¹¹⁹ Bunların yanı sıra, RPF özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Hollanda'da meydana gelen "Yeni Ruanda Dostları" tarafından sıkı bir şekilde desteklenmiştir.¹²⁰

Soykırımın ardından geçen 18 yıl bazı kesimler tarafından RPF'nin elde ettiği zaferin ardından ülkede oluşturduğu baskıcı ve yıldırıcı politikalarla anılsa da ve Ruanda'nın mevcut devlet başkanı Paul Kagame bir diktatör olarak görülse de; bir diğer kesim Ruanda'nın Afrika'da küçük bir ülke olmasına rağmen büyük bir başarı sergileyerek soykırım gibi büyük bir felaketin ardından başarıyla çıktığını dile getirmektedir. Bu kesimlerden ilkinin görüşlerini Filip Reyntjens birkaç makalesinde açık bir şekilde ortaya koymakta ve Ruanda'nın soykırımdan sonraki yıllarını diktatörlüğe bir geçiş olarak nitelendirmektedir.¹²¹ RPF'nin hükümetin ordusunu Temmuz ayında mağlup etmesinin ardından 19 Temmuz 1994 tarihinde RPF önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuş ve bu yeni hükümet Arusha Barış Mutabakatı'nın özüne ve koşullarına olan bağlılığını ifade etmiştir.¹²² Ancak, Reyntjens'in de belirttiği üzere RPF, Arusha Mutabakatı'nda, özellikle de Arusha'da karara bağlanan Temel Kanun'da bazı değişiklikler yaparak Hutulara ve soykırım mağduru Tutsilere karşı yıldırıcı ve

¹¹⁸ Christopher Clapham, a.g.m., p. 208.

¹¹⁹ Peter Uvin, "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", *Third World Quarterly*, Vol: 22, Issue: 2, Year: 2001, p. 182.

¹²⁰ Filip Reyntjens, 2004, a.g.m., p. 179.

¹²¹ Bkz. Filip Reyntjens, 2004, a.g.m., pp. 177-210.

¹²² Filip Reyntjens, "Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising 'Liberation' and 'Democratisation'", *Third World Quarterly*, Vol: 27, Issue: 6, Year: 2006, p. 1105.

baskıcı politikalar izlemeye başlamış; 1999 yılında ‘geçiş dönemi’ 20 Temmuz 2003 tarihine kadar dört yıl uzatılmıştır.¹²³

Ruanda soykırımı sonrasında BM tarafından soykırım zanlılarını yargılamak amacıyla uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme, BM’nin kuruluşundan sonraki ikinci uluslararası ceza mahkemesi olmasından dolayı önem taşımaktadır. Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi (ICTR) BM Güvenlik Konseyi’nin 8 Kasım 1994 tarihli 955 Sayılı Kararı kapsamında, soykırım ve insanlığa karşı işlenen diğer suçların sorumlularını yargılamak için kurulmuştur. Böylece, Ruanda’daki soykırım resmen ve tamamen tanınmıştır.¹²⁴ 1995 tarihli ve 977 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararıyla ICTR’nin yeri Tanzanya’nın Arusha kenti olarak belirlenmiştir. Mahkemenin 2010-2011 bütçesi 227.246.500 ABD Dolarıdır ve 77 ülke Mahkemede temsil edilmektedir (Arusha, Kigali, Hayek ve New York). Mahkeme bünyesinde 2011 yılı itibariyle 628 kişi çalışmaktadır. ICTR’nin esas amaçlarından biri de, ulusal uzlaşmaya katkıda bulunarak bölgede barışın hüküm sürmesini sağlamaktır ve mahkeme aynı zamanda komşu ülkelerde işlenen benzer suçları da kapsamına almaktadır. ICTR, BM Güvenlik Konseyi 955 Sayılı Kararına bağlı olan Kanuna göre hareket etmektedir.¹²⁵ İlk soykırım duruşması 1996 yılında yapılmış; 1997 yılının sonuna dek 94 duruşma gerçekleştirilmiş; 1998’de en az 864 hüküm karara bağlanmış; 1999 yılından sonra duruşmalar hız kazanmış ve 2000 yılının ortasına kadar 3000 soykırım zanlısı yargılanmıştır.¹²⁶

¹²³ Filip Reyntjens, 2006, a.g.m., pp. 1105-1106.

¹²⁴ Linda Melvern, 2006, a.g.e., p. 274.

¹²⁵ ICTR, <http://www.unictr.org/AboutICTR/GeneralInformation/tabid/101/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2012.

¹²⁶ Peter Uvin, 2001, a.g.m., p. 182.

Sonuç

RPF'nin 1 Ekim 1990'da saldırıya başlamasının ardından uzadıkça uzayan ve Arusha Mutabakatı sonrasında istenilen sonuca bir türlü erişemeyen iç savaş hali, 6 Nisan 1994 tarihinde Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana'nın uçağının düşürülmesinin ardından yerini büyük bir kaos ortamına bırakmıştır. Kaostan istifade eden ve yıllardır Tutsilere karşı etnik bir kin besleyen Hutular, birer yabancı olarak gördükleri Tutsileri ortadan kaldırmaya girişmişlerdir. 1994 yılının Nisan ayından itibaren geçen 100 günde öldürülen Tutsi ve ılımlı Hutuların sayısı 500.000 ilâ 1.000.000 arasındadır. Hutular, radyo ve yazılı basın gibi iletişim araçlarını da kullanarak binlerce Tutsi'yi ve muhalif Hutu'yu katletmiş; binlercesinin de mülteci olarak ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Hutuların başlattığı soykırım ancak RPF'nin güneye doğru ilerlemesiyle son bulmuştur.

Uluslararası toplum, ABD, Belçika ve Fransa soykırımı karşı arzu edilen tepkiyi gösterememiştir. Bununla birlikte, 1970'li yıllardan beri çeşitli anlaşmalar kapsamında Ruanda hükümetiyle sıkı ilişki içinde olan Fransa, soykırım öncesinde ve sonrasında hükümete verdiği desteği kesmemiş; bu durum literatürde Fransa'nın ciddi şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Fransa, özellikle Habyarimana rejimine sağladığı askeri destek ve silah yardımının yanı sıra, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere askeri birliklerin ve milislerin eğitim görevini de üstlenmiştir. Böylelikle, koloni dönemiyle birlikte Ruanda'da yaratılan etnik ayrışmanın neticesinde ortaya çıkan etnik temelli nefretin körüklenmesine dolaylı bir katkıda bulunarak soykırımı giden yoldaki taşların bir kısmının döşenmesine yardımcı olmuştur. Buna karşın, doğrudan doğruya Fransa'nın soykırımı müdahil olduğunu ya da soykırımın Fransa etkisi altında gerçekleştirildiğini ileri sürmek mümkün değildir. Soykırım, Ruandalı Hutular, milisler, Ruanda hükümeti ordusu ve polisi tarafından sistemli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Fransa'nın soykırımı etkisi ancak hükümete ve ordusuna sağladığı maddi destekle açıklanabilir. Fransa'nın soykırımı etkisi dolaylı yollardan gerçekleşmiştir.

Fransa'nın yanı sıra Belçika'nın da Ruanda'daki soykırımı etkisi vardır. Belçika'nın soykırımı olan etkisinin daha da büyük olduğunu ileri sürmek mümkündür. Koloni döneminin anlatıldığı bölümde ayrıntılı bir şekilde ortaya konduğu gibi Belçika koloni idaresi altında Ruanda'da etnik kimlikler yaratılmış ve yaratılan etnik kimlikleri arasındaki gerilim kimlik kartı ve zorunlu işgücü uygulaması gibi farklı uygulamalarla güncel tutularak etnik ayrışmanın derinleşmesi sağlanmıştır. Soykırımın temelinde, özellikle koloni döneminde yaratılan etnik kimliklerin oynadığı rol büyüktür. Belçika, etnik unsurlar arasında halihazırda var olan birtakım farklılıkları etnik kimlikler yaratarak derinleştirmiştir. Koloni dönemi sonrasında, Sosyal Devrim ile birlikte aynı dili konuşan, aynı dine inanan ve aynı geleneklere sahip Hutu ve Tutsi kimlikleri arasındaki farklar artırılarak her iki etnik kimliğin ırklaştırılması sağlanmıştır. Koloni sonrası dönemin irdelendiği bölümden hatırlanacağı gibi, Sosyal Devrim sonrasındaki gelişmelerle birlikte 1970'li yıllara gelindiğinde Ruandalı kimliği Hutu ırkı üzerine oturtulmaya çalışılmış; Tutsiler yabancı olarak görülmeye başlanmıştır. Belçika, etnik gruplar arasındaki farkları su üzerine çıkarmak suretiyle çeşitli uygulamaların da yardımıyla bu gruplardan etnik kimlikler inşa etmeyi başarmıştır. Bu nedenle, Belçika'nın da soykırımında dolaylı bir etkisi bulunmaktadır.

Ruanda, soykırım sonrasında RPF önderliğinde uluslararası bağışçıların da yardımıyla soykırımın yaralarını kapatmaya çalışmış, bu doğrultuda ulusal bir uzlaşma programı başlatılmıştır. Ulusal uzlaşma programı kapsamında Ruandalı kimliği yeniden yaratılmak istense de soykırımın ardından geçen 18 yıl sonunda ülke yönetiminde nüfusun %15'ini oluşturan Tutsiler bulunmaktadır. Mevcut Kigame yönetimi günümüzde ülkeye istikrarı getirirse de, diktatörlükle itham edilmekte; uyguladığı rejimin Habyarimana rejimiyle olan benzerlikleri tartışılmaktadır. Demografik açıdan azınlıkta kalan Tutsilerin bir şekilde yönetimi elde tutması ve uzlaşma retoriği ile uygulamaların farklılık göstermesi soykırımın ardından geçen 18 yıl sonrasında etnik çatışma korkusunun varlık göstermesine zemin hazırlamaktadır.

SUMMARY

The main concern of this study is to evaluate the influence of Western colonial powers on Rwandan genocide in 1994. The Rwandan genocide in 1994 was nothing more than an ordinary tribal war, which had been very common in Sub-Saharan Africa, on the eyes of the West. Moreover, the Western world along with the international community underestimated the genocide in Rwanda, which virtually resulted in about one million deaths. During the massacres and atrocities leading the second greatest genocide of the world after the Jewish holocaust in World War II, approximately 800.000 Tutsi and moderate Hutu were killed. The West and international community considered the massacres and killings as a natural result of the civil war which had been carried on since 1990 right after the RPF (Rwandan Patriotic Front) invasion from the north, Uganda. The triumphant superpower of the Cold War also could not do anything to prevent the genocide in Rwanda, after the negative impact of its intervention in Somali in 1993 on the public opinion ending in a political inertia, and the international bodies such as the United Nations and NATO could not show a satisfactory response towards the genocide.

The historical context is of high importance when evaluating the influence of the Western colonial powers on the Rwandan genocide; since like most of the African countries Rwanda has a colonial past which affected its political, economic and social life to a great extent. Germany was the first country to colonize the Rwandan territory at the end of the 19th century. Germany included Rwanda into its East German African colony together with its neighbour Burundi as Ruanda-Urundi. After the defeat of Germany during the World War I, the League of Nations gave Rwanda under Belgian control. Germany had adopted an indirect rule and did not make any changes in the country and kept the king *mwami* and ruled the country through the chiefs and *mwami* as it had been before. Nevertheless, Belgium preferred a direct-rule system and intervened the internal affairs of Rwanda. Comparing to the German administration, Belgium administration did much to develop the

country, including agricultural structures and systems and infrastructure for economic boom; yet the racialist movements of the 1930s influenced the Belgian colonial administration in Rwanda which resulted in ethnic segregation, skull measuring of modern cultural anthropology, Tutsification, identity cards displaying ethnicities of the citizens and *Hamitic* hypothesis. Belgian administration increased the number of Tutsi chiefs in the provincial administration and prevented Hutus from education, which paved the way for an emergence of Tutsi elite. All in all, these racialist movements in Rwanda under the Belgian control made great contribution to ethnic segregation among Tutsis and Hutus. What is more, the Church contributed to the segregationist policy of the administration supporting Tutsi elite.

World War II was an important milestone in Rwandan history as was for the world history. After the World War II, together with the increased demands for liberalisation, independence and democracy, the UN and the international community increased its pressure on Belgian administration to improve the current situation of Hutus, especially. The Bahutu Manifest (1957) and the Social Revolution (1959) followed the demands for democracy and equality among Hutus and Tutsis. Hutus achieved the power in 1959, two years after the Bahutu Manifest and Rwanda gained its independence in 1962. The massacres and killings of Tutsis continued rising after the independence, till the Civil War that broke out in 1990 with the RPF invasion. During the period between the independence and the civil war, the militaristic regimes who came into power with a coup d'état enjoyed the supreme tyranny of the single party system. However, even though the president Habyarimana who was in power about 20 years tried hard to develop the country and adjust the economic situation, the quotas on Tutsis still existed and the government even planned to deport the surplus population to other African countries as Gabon, Zaire and Tanzania and figure out to find a solution to refugee problem.

France's regional interests can be considered as one of the indirect effects on the Rwandan genocide. The regional interests

include establishing and maintaining the Francophone cultural and economic zone, containment of the Anglo-Saxon movement in Eastern Africa from the Anglophone Uganda and Tanzania. As a result, the colonial policy encouraging ethnic segregation and clashes between Tutsis and Hutus, and the regional interests of former colonial powers and other international super powers contributed much to the Rwandan genocide in 1994.

KAYNAKÇA

BBC (British Broadcasting Channel), <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-10935892>, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2012.

BREZINSKI Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*. İnkilap Kitabevi, İstanbul-2005.

BUCKLEY-ZISTEL Susanne, “Dividing and uniting: The use of citizenship discourses in conflict and reconciliation in Rwanda”, *Global Society*, Issue: 1, Vol: 20, Year: 2006.

BURKHALTER Holly J., “The Question of Genocide: The Clinton Administration and Rwanda”, *World Policy Journal*, Issue: 4, Vol: 11, Year: 1994/1995.

CANTRELL Philip, “Rwanda’s Anglican Church and Post-Genocide Reconciliation”, *Peace Review: A Journal of Justice*, Issue: 3, Vol: 21, Year: 2009.

CLAPHAM Christopher, “The Perils of Peacemaking”, *Journal of Peace Research*, Issue: 2, Vol: 35, Year: 1998.

DE HEUSCH Luc, “Rwanda: Responsibilities for a Genocide”, *Anthropology Today*, Issue: 4, Vol: 11, Year: 1995.

DE LAME Danielle, “(Im)possible Belgian Mourning for Rwanda”, *African Studies Review*, Issue: 2, Vol: 48, Year: 2005.

DES FORGES Alison, “The Ideology of Genocide”, *A Journal of Opinion*, Issue: 2, Vol: 23, Year: 1995.

GOOSE Stephen D. and SMYTH, Frank, “Arming Genocide in Rwanda”, *Foreign Affairs*, Issue: 5, Vol: 73, Year: 1994.

GREGORY Shaun, “The French Military in Africa: Past and Present”, *African Affairs*, Issue: 99, Year: 2000.

HULIARAS Asteris C., “The Anglosaxon Conspiracy: French Perceptions of the Great Lakes Crisis”, *The Journal of Modern African Studies*, Issue: 4, Vol: 36, Year: 1998.

ICTR (International Criminal Tribunal for Rwanda / Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi), <http://www.unicttr.org/AboutICTR/GeneralInformation/tabid/101/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2012.

JAMES Eric, “Media, genocide and international response: another look at Rwanda”, *Small Wars and Insurgencies*, Issue: 1, Vol: 19, Year: 2008.

KUPERMAN Alan J., “Rwanda in Retrospect”, *Foreign Affairs*, Issue: 1, Vol: 79, Year: 2000.

LONGMAN Timothy, “Church Politics and the Genocide in Rwanda”, *Journal of Religion in Africa*, Fascicule: 2, Vol: 31, Year: 2001.

MAGNERALLA Paul J., “The Background and Causes of the Genocide in Rwanda”, *Journal of International Criminal Justice*, Issue: 4, Vol: 3, Year: 2005.

MAMDANI Mahmood, *When the victims become killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, Princeton-2002.

MCNULTY Mel, “France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting”, *International Peacekeeping*, Issue: 3, Vol: 4, Year: 1997.

MELVERN Linda, *Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide*, Verso, New York-2006.

MELVERN Linda, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books, Londra-2000.

MELVIN Jennifer, “Reconstructing Rwanda: Balancing Human Rights and the Promotion of National Reconciliation”, *The International Journal of Human Rights*, Issue: 6, Vol: 14, Year: 2010.

MUKIMBRI Jean, “The Seven Stages of the Rwandan Genocide”, *Journal of International Criminal Justice*, Issue: 3, Year: 2005.

MURIGANDE Charles, “The Rwanda Genocide – Ten Years On”, *Whitehall Papers*, Issue: 1, Vol: 62, Year: 2004.

NEWBURY Catherine, “Background to Genocide: Rwanda”, *A Journal of Opinion*, Issue 2, Vol: 23, Year: 1995.

- NEWBURY Catherine and NEWBURY David, “A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda”, *Canadian Journal of African Studies*, Issue: 2/3, Vol: 33, Year: 1999.
- ÖZTÜRK Ebru Ç., “Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 1, Yıl: 2011.
- PLAUT Martin, “Rwanda — Looking beyond the Slaughter”, *The World Today*, Issue: 8/9, Vol: 50, Year: 1994.
- REYNTJENS Filip, “Post-1994 Politics in Rwanda: Problematising ‘Liberation’ and ‘Democratisation’”, *Third World Quarterly*, Issue: 6, Vol: 27, Year: 2006.
- REYNTYENS Filip, “Rwanda, Ten Years on: From Genocide to Dictatorship”, *African Affairs*, Issue: 103, Year: 2004.
- REYNTYENS Filip, “Rwanda: Genocide and Beyond”, *Journal of Refugee Studies*, Issue: 3, Vol: 9, Year: 1996.
- UVIN Peter, “Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide”, *Third World Quarterly*, Issue: 2, Vol: 22, Year: 2001.
- UVIN Peter, “Ethnicity and Power in Burundi and Rwanda: Different Paths to Mass Violence”, *Comparative Politics*, Issue: 3, Vol: 31, Year: 1999.
- UVIN Peter, “Prejudice, Crisis, and Genocide in Rwanda”, *African Studies Review*, Issue: 2, Vol: 40, Year: 1997.
- VERWIMP Philip, “Machetes and Firearms: The Organization of Massacres in Rwanda”, *Journal of Peace Research*, Issue: 1, Vol: 43, Year: 2006.

